

## “AYOL” KONSEPTINING TILDAGI REPREZENTATSIYASI: INGLIZ VA QORAQALPOQ FRAZELOGIYASI MATERIALLARI ASOSIDA

Kalimbetova Kizlargul Yusupovna

Assistant, Nukus davlat pedagogika instituti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20485840>

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada ingliz va qoraqalpoq tillari frazeologiyasi asosida “ayol” konseptining lingvomadaniy va kognitiv xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida ayol obrazining til vositasida ifodalanishi, uning estetik, psixologik hamda ijtimoiy jihatlari frazeologik birliklar misolida yoritiladi. Shuningdek, qoraqalpoq va ingliz xalqlarining ayol haqidagi milliy qarashlari, madaniy qadriyatlari hamda gender stereotiplari qiyosiy jihatdan o‘rganiladi. Tahlillar natijasida frazeologizmlar xalqning tarixiy tafakkuri va madaniy tajribasini aks ettiruvchi muhim lingvistik birlik ekanligi aniqlanadi.

**Kalit so‘zlar:** frazeologiya, lingvomadaniyat, kognitiv tahlil, ayol obrazi, metafora, milliy tafakkur, semantika, frazeologik birliklar.

Til xalqning tarixiy tajribasi, dunyoqarashi va madaniy qadriyatlarini o‘zida mujassamlashtiruvchi eng muhim vositalardan biridir. Ayniqsa, frazeologik birliklar milliy tafakkur, ijtimoiy stereotip hamda madaniy tasavvurlarni chuqur aks ettiradi. Shu jihatdan “ayol” konsepti ingliz va qoraqalpoq tillaridagi frazeologik birliklar orqali ayol obrazining qanday shakllanganini, unga nisbatan munosabat va baholash mezonlarini aniqlash imkonini beradi. Zero, har bir xalq ayolni nafaqat biologik yoki ijtimoiy mavjudot sifatida, balki ma’naviy, estetik va axloqiy qadriyatlarining markazi sifatida talqin qiladi. Shuning uchun ham ayol konsepti til tizimida alohida semantik qatlamni tashkil etadi [1, 282].

Qoraqalpoq tilidagi frazeologizmlarda ayol obrazi, avvalo, tashqi go‘zallik, nazokat, hayo va oilaviy qadriyatlar bilan bog‘liq holda ifodalanadi. Masalan, “Qızdın kózi qızıl” frazeologizmi ayollarning bezakka, chiroyli buyumlarga moyilligini bildiradi. Ushbu birlikda “qızıl” komponenti nafaqat rangni, balki qimmatbaho narsalar, zeb-ziynat va estetik did ramzi sifatida ham namoyon bo‘ladi. Demak, bu frazeologizm orqali xalq ongida ayolning go‘zallikka intiluvchi tabiati konseptual asos sifatida shakllanganini ko‘rish mumkin.

Shuningdek, “Qızı bardın, nazı bar” iborasi qiz farzandning oiladagi o‘rni va uning erkalikka moyilligini ifodalaydi. Bunda “naz” komponenti ayollarga xos nozik xarakter, mehr talab qilish, hissiy yaqinlik kabi tushunchalarni anglatadi. Mazkur frazeologizm orqali ayolning oilaviy muhitdagi psixologik va emotsional vazifasi ochib beriladi. Ayniqsa, qoraqalpoq xalq madaniyatida qiz bolaning oiladagi hurmatli maqomi ushbu birlikda yaqqol namoyon bo‘ladi.

Bundan tashqari, “Tal shıbıqtay tawlangan” frazeologizmi ayolning qaddi-qomati va go‘zalligini tasvirlashga xizmat qiladi. Tal daraxtining nozik va egiluvchanligi ayol tanasi bilan qiyoslanib, estetik idealni yuzaga chiqaradi. Demak, qoraqalpoq tilidagi bunday frazeologik birliklar orqali ayol konsepti ko‘proq tashqi go‘zallik va nafislik bilan bog‘lanadi. Bu esa xalqning estetik qarashlari til vositasida mustahkamlanganini ko‘rsatadi.

“Júregi attın basınday” iborasi esa ayolning jasurligi yoki bag‘rikengligini ifodalashda qo‘llanadi. Odatda yurak obrazining kattalik bilan bog‘lanishi insonning botirligi va bardoshini anglatadi. Shu sababli mazkur frazeologizm ayolni faqat nozik mavjudot sifatida emas, balki kuchli iroda egasi sifatida ham tavsiflaydi. Bu holat qoraqalpoq xalq tafakkurida ayolning ijtimoiy va ruhiy salohiyati yuqori baholanganini ko‘rsatadi [2].

"Biyday reń, qoy kózli" frazeologizmi esa ayolning tashqi ko'rinishini poetik usulda ifodalaydi. "Biyday reń" orqali yuzning tiniqligi va tabiiy go'zalligi tasvirlansa, "qoy kózli" komponenti muloyimlik va ma'sumlikni anglatadi. Demakki, qoraqalpoq frazeologiyasida ayol obrazi ko'pincha tabiat va hayvonot olamiga oid metaforalar yordamida tasvirlanadi. Natijada ayolning estetik qiyofasi milliy madaniyat bilan chambarchas bog'langan holda namoyon bo'ladi.

Ingliz tilidagi frazeologik birliklarda ham ayol konsepti keng ifodalangan bo'lsa-da, ularning semantik yo'nalishi ayrim jihatlari bilan farqlanadi. Masalan, "a woman of substance" iborasi aqlli, mustaqil va kuchli ayol obrazini bildiradi. Bu birlik orqali ingliz madaniyatida ayolning ijtimoiy mavqei, intellektual salohiyati va mustaqilligi muhim qadriyat sifatida talqin qilinadi. Qoraqalpoq tilida esa ayolning oilaviy va estetik jihatlari ustunroq tasvirlanadi [3, 77-83].

Shuningdek, ingliz tilidagi "the weaker sex" frazeologizmi tarixiy stereotiplarni aks ettiradi. Mazkur birlik ayolni jismoniy va ruhiy jihatdan erkakka nisbatan zaif mavjudot sifatida tasvirlaydi. Biroq zamonaviy ingliz tilida ushbu ibora ko'proq tanqidiy yoki ironik ma'noda qo'llanmoqda. Bu esa gender stereotiplarining o'zgarayotganidan dalolat beradi.

"A woman's touch" frazeologizmi esa ayollarga xos nozik did, tartib va estetik qobiliyatni ifodalaydi. Ushbu birlik qoraqalpoq tilidagi "naz", "go'zallik", "muloyimlik" tushunchalari bilan ma'lum darajada semantik yaqinlik hosil qiladi. Demak, har ikki tilda ayolning nozikta'b va estetik xarakteri universal konsept sifatida mavjud [4, 87-105].

Frazeologik birliklarning kognitiv tahlili shuni ko'rsatadiki, "ayol" konsepti inson tafakkurida bir nechta semantik maydonlar asosida shakllanadi. Ular orasida go'zallik, nazokat, mehribonlik, sabr, oilaparvarlik va hissiylik asosiy o'rin tutadi. Qoraqalpoq tilida ushbu konsept ko'proq milliy urf-odat va oilaviy qadriyatlar bilan bog'liq holda ifodalansa, ingliz tilida mustaqillik, shaxsiy erkinlik va individual xususiyatlar ustuvorlik qiladi.

Bundan tashqari, frazeologik birliklarda metafora va o'xshatishlarning faol qo'llanilishi ayol konseptining obrazli tafakkur asosida shakllanganini ko'rsatadi. Ayniqsa, qoraqalpoq tilida tabiat obrazlari orqali ayolning tashqi va ichki fazilatlarini tasvirlanadi. Ingliz tilida esa ijtimoiy maqom va xarakter xususiyatlarini ifodalovchi abstrakt birliklar ko'proq uchraydi. Bu esa ikki xalqning mentaliteti va madaniy qadriyatlarini o'rtasidagi farqlarni ochib beradi.

Xulosa qilib aytganda, "ayol" konsepti ingliz va qoraqalpoq frazeologiyasida murakkab lingvomadaniy hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Frazeologik birliklar orqali ayolning tashqi go'zalligi, ruhiy dunyosi, oiladagi o'rni va jamiyatdagi mavqei konseptual jihatdan ifodalanadi. Shu bilan birga, har bir xalqning tarixiy tajribasi va madaniy qadriyatlarini ayol obrazining til vositasida shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Natijada frazeologik birliklar nafaqat tilning obrazli qatlamini, balki xalqning ayol haqidagi milliy tafakkurini ham aks ettiruvchi muhim lingvistik vosita sifatida xizmat qiladi.

### **Adabiyotlar, References, Литературы:**

1. Aitkaliyeva, E. (2021). THE IMAGE OF A WOMAN IN ENGLISH AND RUSSIAN PHRASEOLOGICAL UNITS. АҚТӨБЕ-2021, 282.
2. Pirniyazova A.Q. Qaraqalpaq tili frazeologiyalıq sisteması hám onıń stilistikalıq imkanıyatları. Nókis: Qaraqalpaqstan baspası, 2020.
3. Statnik, O. G., & Ghilevici, P. N. (2021). COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE COMPONENT "WOMAN". In ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ И ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ПРАКТИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО И ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ (pp. 77-83).

4. Stubbs, M. (2007). An example of frequent English phraseology: distributions, structures and functions. In *Corpus linguistics 25 years on* (pp. 87-105). Brill.